

Daugialypė kultūrų jungtis: apeiginės rytų Lietuvos ir šiaurės vakarų Baltarusijos dainų melodijos

Aušra ŽIČKIENĖ

Straipsnis inspiruotas naujausių lietuvių ir baltarusių lyginamųjų kultūros tyrimų, suaktyvėjusių minint grafo Konstantino Tiškevičiaus 1857 metų Neries-Vilijos ekspedicijos 150 metų sukaktį. Jame nagrinėjamos pietryčių, rytų Lietuvos ir šiaurės vakarų Baltarusijos apeiginių dainų melodijos. Pasitelkiami tipologijos, kartografijos, istorinės analizės metodai. Straipsnyje išryškunami skirtingi apeiginės melodikos sluoksniai, kurie atspindi tiriamojo regiono vientisumą arba, priešingai, leidžia jį skaidyti. Daroma išvada, jog aptariamas regionas galėjo formotis vieningo etnoso pagrindu. Kita vertus, melodijų sluoksniai liudija vykus sudėtingus istorinius, etninius pokyčius. Taigi iki mūsų dienų išlikęs apeiginės muzikos elementų derinys gali būti skirtingų, bet giminingų genčių paveldas, patyręs įvairių įtakų ir istorinių transformacijų.

Prasminiai žodžiai: apeiginė melodika, lyginamieji tyrimai, šiaurės vakarų Baltarusija, rytų Lietuva, Vilija-Neris.

Lietuvių ir baltarusių muzikinio folkloro ryšiai, bendrumai, kilmės klausimai tyrinėtojams rūpi nuolatos.¹ Teigiama, kad apeiginė muzika (kalendorinių švenčių ir darbų ciklo dainos) itin glaudžiai susieja pietryčių ir rytų Lietuvą su šiaurės vakarų Baltarusija, ir čia pastebimi ryškūs vientiso regiono požymiai.² Taip pat pastebima, kad šioje teritorijoje buvo paplitusi brūkšniuotoji keramika (II tūkst. iki m. e. – III m. e. a.), tad galima kalbėti apie baltišką bendrų muzikinių reiškinių kilmę.³ Benigna Skalauskienė, išnagrinėjusi Baltarusijos dainuojamąją tautosaką ir įsigilinusi į jos regioninius požymius, užsimena ir apie tai, jog „rytų ir šiaurės rytų Lietuvoje bei vakarų Baltarusijoje fiksuojamas labai mišrus etnomuzikos stilius rodo, kad šioje teritorijoje susipynė įvairių kultūrų palikimas“.⁴ Pasak autorės, tikėtina, jog šiam regionui įtakos turėjo ir senosios finų-ugrų kultūros kaimynystė.⁵

Kultūra daugialypė ir kintanti. Tokią poziciją pamažu įtvirtina naujai kompleksiniai Lietuvos ir Balta-

rusijos tyrimai, kurių padaugėjo, artėjant grafo Konstantino Tiškevičiaus ekspedicijos Nerimi 150-osioms metinėms,⁶ o šiandien prie jų grįžtama, pajutus labai realų pavojų – Gervėčių krašto lietuvių kultūros istorijos pabaigą.⁷

Tokią nuostatą patvirtina ir šis apeiginių melodijų tyrimas.⁸ Medžiaga jam kaupta dalyvaujant Neries-Vilijos aukštupio kompleksiniuose tyrimuose, susipažįstant su rūpimo regiono dainuojamąja tautosaka Minske (išanalizuota apie 500 dainų, baltarusių studentų ir mokslininkų užrašytų 1971–2005 m. Dokšicų, Lioznos, Valožino, Astravo, Lagoisko, Vileikos, Naugarduko, Ivijos rajonuose; šių įrašų kopijos saugomos LTRF). Naujai užrašyti ir esami dainuojamosios tautosakos pavyzdžiai leidžia dar kartą grįžti prie lietuvių ir baltarusių melodikos sąsajų aptarimo ir atkreipti dėmesį į rytų Lietuvos ir šiaurės vakarų Baltarusijos apeiginės melodikos specifiką.⁹ Dėl istorinių aplinkybių šis regionas padalytas politine siena, kuri skiria ir etnosus,¹⁰ ir skirtingas kultūras. Vilija-Neris yra tarsi šio regiono gamtinis ir kultūrinis stuburas. Ji ir jungia, ir skiria.¹¹ Tad jos pakrančių kultūros (taip pat ir muzikinės) tyrimai – labai svarbūs šio regiono istorijai pažinti.

Kodėl apsiribojama tik apeiginiais dainuojamosios tautosakos žanrais? Etnomuzikologai ne kartą yra pastebėję, jog apeiginė melodika neperduodama vieno etnoso kitam.¹² O neapeiginių, ypač pastaraisiais šimtmečiais gimusių dainuojamosios tautosakos žanrų melodijos nebepaiso jokių etninių suvaržymų ir plinta tiek slavų, tiek baltų teritorijose arba toli „prasibrauna“ į kaimynų žemes. Istorijos, archeologijos, kalbotyros duomenys siūlo ir į dainuojamąją tautosaką pažvelgti kaip į sudėtingą reiškinį, turintį skirtingus istorinius sluoksnius. Tai ir siekiama atskleisti šiame straipsnyje, turint omeny ir ankstesnius etnomuzikologinius darbus, ir jau per šimtmetį persiritusią kompleksinių tyrimų istoriją.

Atskaitos taškas – K. Tiškevičiaus 1857 m. surengta ekspedicija Vilijos-Neries upe. Ši kelionė, įamžinta Drezdene 1871 m. išleistoje knygoje *Wilija i jej brzegi*¹³

(to meto Europoje populiaraus „upių istoriografijos“ žanro), ir šiandien atrodo didinga. Stebina jos autoriaus patriotiškumas, žingeidumas, pažinimo džiaugsmo kupina dvasia. Įspūdingiems grafo tyrimams, kuriems jis atsidavė visa širdimi trūko vieno – dėmesio Neries pakrančių muzikai. Kita vertus, jis aprašo aplankytų vietovių sodiečių dainas, dainavimą, šokius, mini liaudies dainų užrašinėjimo ir skelbimo istorijos faktus.¹⁴ Tiškevičius užrašinėjo ir dainų tekstus, apie 100 jų paskelbė savo knygoje. Tekstus sugrupavo pagal pakrančių gyvenvietes (taip, kaip buvo plaukta, minimi kaimai ir pavietai), ir pagal dainų funkciją, matyt, nurodytą dainininkų: vestuvių (5 dainos iš Vileikos pavieto, 8 – iš Švenčionių pavieto, Daniušavos k., 6 iš Vilniaus pavieto, Bystricos k., 3 iš Vilniaus pavieto, Nemenčinės parapijos, 2 iš Trakų pavieto), krikštynų (1 iš Vileikos pavieto, Švedų k., 1 iš Švenčionių pavieto, Daniušavos k.), lalauninkų (7 iš Borisovo pavieto), rugiapjūtės (1 iš Trakų pavieto, 1 iš Kauno pavieto), Joninių (6 iš Vileikos pavieto, Švedų k., 1 iš Švenčionių pavieto, Daniušavos k., 2 iš Vilniaus pavieto Bystricos k., 1 iš Trakų pavieto), Petrinių (2 iš Borisovo pavieto), 4 persirengėlių dainos (*zapustne*; Borisovo pavieto), šokių *Kozioł* ir *Czumak* aprašai, pridainavimai (Borisovo pavieto), talalinės (*przyspiewki*; ypač didelis jų pluoštas – net 32 – užrašytas Borisovo pavieto), įvairios dainos (*pieśni rozmaite*, 2 iš Borisovo pavieto, 23 iš Švenčionių pavieto, Daniušavos k., 2 iš Vilniaus pavieto, Bystricos k., 18 iš Vilniaus pavieto, Nemenčinės parapijos, 13 iš Trakų pavieto, 9 iš Dūkštų apylinkių, 7 iš Kauno pavieto). Iš Vileikos pavieto Švedų kaimo užrašytas retas sielininkams skiriamos dainos tekstas.¹⁵ Detalūs pateikėjų duomenys neskelbiami.

Nėra žinoma, kaip dainos buvo renkamos. Tikriausiai tekstai užrašyti diktuojant pateikėjams, o melodijos, deja, liko neužfiksuotos. Tikėtina, jog teirautasi apie svarbiausias metų ir šeimos švenčių dainas, o pateikėjai dainavo tai, kas tuo metu atėjo į galvą, arba mėgstamiausias, viename ar kitame kaime populiariausias dainas. Dar neprasidėjus tautinių sąjūdžių epochai, nacionalinis patriotizmas nebuvo „madingas“, tad tikėtina, kad dainos fiksuotos bešališkai.¹⁶ Vienintelė kliūtis – kalbos barjeras. K. Tiškevičius nemokėjo lietuvių kalbos, tad leidinyje neatsispindi, nuo kurios Neries pakrantės vietos dainuojama ir baltarusiškai, ir lenkiškai ar lietuviškai, kur vien ar daugiausia lietuviškai ir t. t., nors kalbinių zonų ribas autorius fiksavo labai tiksliai. Vis dėlto, padedamas sekretoriaus Jurgio Šantyro, jis užrašė ir kelis lietuviškų dainų tekstus. Pirmieji lietu-

viški tekstai, žvelgiant nuo Neries aukštupio, užrašyti Nemenčinės parapijoje. Tai išsamus rugiapjūtės, poros posmelių Kalėdų (abu – apeiginiai!) ir trumputis, vos posmelio, vaišių dainos tekstas.¹⁷ Dar pora lietuviškų dainų užrašyta Trakų ir Kauno pavietuose (abi dainos skirtinos „įvairioms“, o pagal LLDK – meilės dainų poskyriui). Visos kitos dainos padainuotos baltarusių kalba ar Vilniaus krašto baltarusių ir lenkų kalbų dialektais. Tarp jų – nemažai apeiginių, daugiausia – vestuvinių ir rugiapjūtės dainų. Artimose vietovėse užrašyti šių dainų variantai ir skambėti galėjo panašiai – apeiginė melodika ypač stabili ir itin mažai pasiduodanti inovacijoms. Laikui bėgant, ji saugoma pasyviojoje kelių kartų atmintyje, kol visiškai išnyksta (t.y., jai nebūdingi kitimai ir transformacijos).

Iš repertuaro pokyčių matyti, kad apeiginės dainos jau sparčiai nyko iš aktyviosios vartosenos. Įplaukus į Vilniaus kraštą ir žemiau Vilniaus, Karmazinuose, grafas išgirdo niekur kitur negirdėtas „mazurkos sudarytas“ dainas, o netoli Kauno žmonės tiesiog bijojo dainuoti dėl draudimo.¹⁸ Besiformuojančiuose lenkakalbių plotuose atsirandantys draudimai (pvz., kunigų draudimas dainuoti liaudies dainas ir jas diktuoti tautosakos rinkėjams¹⁹), besikeičianti savimonė greitino apeiginių dainų žanrų nykimą.

Po 150 metų, 2007-aisiais archeologo dr. Vykinto Vaitkevičiaus surengta ekspedicija Vilija-Nerimi atskleidė nepaprastai įspūdingą ir daugialypę natūralaus upės gyvenimo ir jos pakrančių gyventojų kultūros simbiozę. Dainuojamoji Vilijos-Neries pakrančių tautosaka yra tik vienas iš šio krašto daugialypės kultūros dėmenų, bet jis taip pat daugiasluoksnis. Svarbu, kad apeiginių dainų melodikos ypatumai leidžia kalbėti apie tam tikrą istoriškai susiklosčiusį regioną, nustatyti jo teritoriją.

Vilijos aukštupio, Vitebsko srities Dokšicų rajono, Minsko srities Vileikos ir Lagoisko rajonų paribio kaimuose teko lankytis dar 2005 m. rugsėjį.²⁰ Pusamžiai ir vyresni žmonės čia dar prisiminė dainavimą per pagrindines kalendorines metų šventes – nuo advento, Kalėdų iki rugiapjūtės bei per šeimos šventes. Visi apklausti žmonės prisiminė žaidę kalėdinį žaidimą *Ciareškos vestuvės* (*Жаніцъба Цярэшкі, цярэшкаўскія песні*), daugelis prisiminė dainavimą per Jurgines (*юраўскія песні*), Velykas (*валачобныя*), Jonines (*купальскія*), Petrines (*пятроўскія*), rjaunant rugius (*жніўныя*), vasarą (*восеньскія*), vestuvėse (*на вяселле*), krikštynose (*хрэсбіныя*). Kai kurias dainas ar tik jų pradžias vyresni žmonės dar atsiminė, paliudijo, jog dar visai



1 žemėlapis. Tipur samplaika „Sėdi jaščeras ant krėslelio“ (LLDK K1 248), „Яшчур“.

Handwritten musical notation for the first folk song. The lyrics are: *sė-dzi sė-dzi ja-ščė-kis, oi na-mai jo, ak auk-ni-nio krės-la-lis, oi na-mai jo.*

1. KLF 154(24), Marcinkonys, Varėnos rajonas.

2. *Беларуская народная творчасць. Зимовыя песні*, с. 594, № 178 (be metrikos).

Handwritten musical notation for the second folk song. The lyrics are: *Ca-gzi, ca-gzi a-шур, ла-гу, ла-гу. Ca-rog ka-ra-go-гу ла-гу, ла-гу.*

neseniai moterims būtina buvo apraudoti mirusius artimuosius. Nuostabu, jog apeiginė tautosaka gyvybinga ir po daugybės istorinių pokyčių, net kataklizmų. Beje, šiose vietose prieš šimtmetį dar būta lietuviškų salų, o baltiškos kultūros ženklai net ir nelabai įgudusiam tyrėjui nesunkiai pastebimi tiesiog kiekviename žingsnyje.²¹

Vilijos aukštupio dainuojamajame folklоре yra išlikusių vadinamųjų klasikinio tautosakos sluoksnio dainų.²² Be abejonės, šiuo metu didelę repertuaro dalį su-

daro istoriškai vėlesnė, naujoviška tautosaka – baladės, meilės romansai, talalinės (čiastuškos), humoristinės dainos, – ją gana gausiai fiksavo ir K. Tiškevičius.

Lauko sąlygomis tyrėme dalį (beveik centrinę) ryškiomis muzikinėmis dainų savybėmis pasižyminčio Baltarusijos šiaurės vakarų regiono. Baltarusijos



2 žemėlapis. „Kad užtekėjo šviesi saulutė“ (LLDK V 1289), „Не кур, не веі“.

Handwritten musical notation for the third folk song. The lyrics are: *Uš-te-ke-ja švie-si sau-lu-tė, ky-te-lia, už-te-ke-ja švie-si sau-lu-tė ky-te-lia.*

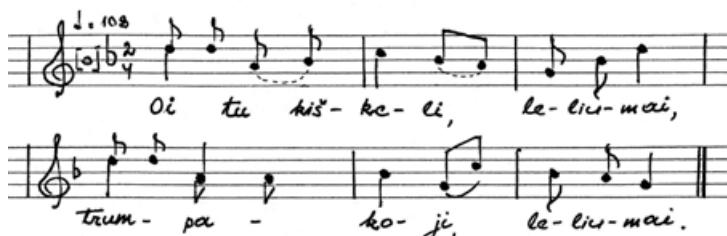
3. LTR 3011(34), Galalaukio kaimas, Tverėčiaus parapija.

4. *Беларуская народная творчасць. Зимовыя песні*, р. 588, Nr. 163 (be metrikos).

Handwritten musical notation for the fourth folk song. The lyrics are: *Не кур, не веі, мя-це-лі-ца, ка-ля-га. Не кур, не веі, мя-це-лі-ца, ка-ля-га.*



3 žemėlapis. „Tu kiškeli, lelimo“ (LLDK KI 186), „Ясен месяц, каляда“.



5. LTR 2847(56), Druskininkų kaimas, Raitininkų valsčius.

6. Беларуская народная творчасць. Зімовыя песні, с. 589, № 165, в. Чучалицы Мядзельскага р.



dainuojamoji tautosaka, jos regioniniai savitumai, istorinė raida nemažai tyrinėta, daugelis muzikinių reiškinių net kartografuoti, naudojantis XX a. pradžioje sukurta ir vėliau išstobulinta jų sisteminimo metodika, besiremiančia melodijų dermių arba muzikinės erdvės organizavimo, formos, metroritmo bruožais.²³ Taip atskleisti stabilūs tipiški melodijų dariniai, vadinami melodijų tipais. Pastebėta, jog tam tikri melodiniai tipai, turintys apibrėžtą funkcinę priklausomybę (būtent apeiginės melodijos, pvz., vestuvių, didžiųjų kalendorinių švenčių, rugiapjūtės pabaigtuvių ir kt.) ir vieningą stilistiką, gali būti siejami su konkrečiais etniniais dariniais ir žymėti jų tapatybę.²⁴

Daug informacijos teikia kartografavimo metodu susisteminti muzikiniai duomenys. Tad vietinių melodinių tipų ar tipų samplaikų²⁵ paplitimui iliustruoti pasitelksime žemėlapius, o aptariamus melodijų tipus ar jų samplaikas iliustruos po vieną melodijos, dainuojamos lietuviškai ir baltarusiškai, variantą. Tie patys melodijų tipai dažnai siejami su keletu ar net daugybe skirtingų poetinių tekstų, o tipui įvardyti pasirinktas būdingiausias, labiausiai paplitusio teksto (išskirto LLDK) pavadinimas. To paties tipo melodijos gali skambėti skirtingų kalendorinių ir/ar šeimos švenčių metu (pvz., per baltarusių Kalėdas skamba tos pačios melodijos kaip lietuvių vestuvėse ir pan.). Tai lemia kelios priežastys: daugelio apeigų datas keitė, koregavo skirtingi krikščioniški kalendoriai bei krikščioniškosios šventės, prie kurių šliejosi senosios, ikikrikščioniškosios; kita vertus, metų ir žmogaus gyvenimo ciklo apeigos, turėję tą pačią paskirtį, dažnai yra ir panašios struktūros, tad lydimos tų pačių melodijų-simbolių (pvz., gali sutapti melodijos, skambančios per vestuvių apeigas, susijusios su vaisingumo užtikrinimu, ir žiemos švenčių metu, atliekant analogiškas apeigas). Todėl kartais tie patys melodiniai tipai siejami su skirtingomis funkcijomis.

Advento-Kalėdų švenčių dainuojamoji tautosaka. Šiaurės vakarų Baltarusijoje apeiginės šio laikotarpio dainos populiarumu, užrašymų skaičiumi, atrodo, gerokai nusileidžia *Ciareškos* dainoms (apie jas dar bus kalbama). Tikslių skaičių nei baltarusių tyrinėtojai, nei šaltinių parengėjai neskelbia. Vis dėlto, skirtingai nei *Ciareškos* dainos, kai kurie šio regiono advento-Kalėdų dainų tipai paplitę ir pietryčių Lietuvoje, pavyzdžiui, „Sėdi jaščeras ant kreslelio“ (žr. 1 žemėlapi²⁶, 1, 2 melodijas). Pažymėtini funkciniai persipynimai. Antai baltarusių melodinis tipas „Не кур, не вей“ (žr. 2 žemėlapi ir 3, 4 melodijas, taip pat žr. pastraipą apie vestuvių dainas) su refrenu „Каляда“ apibūdinamas kaip tipiškas kalėdiniam laikotarpiui. Tuo tarpu Lietuvoje to paties melodinio tipo dainos tik vestuvinės. Tipas „Ясен месяц, каляда“ – „Tu kiškeli, leliumai“ visoje jo paplitimo teritorijoje yra kalėdinis (žr. 3 žemėlapi, 5, 6 melodijas).

Velykų lalauninkų dainos. Baltarusių tyrinėtojai tvirtino, jog velykinės kiemų lankymo dainos – išskirtinis baltarusių tautosakos reiškinys, kuris, kaip ir *Ciareškos vestuvės*, niekur kitur neaptinkamas.²⁷ Tačiau, naujesniais duomenimis, analogiški ar panašūs pavasariniai kiemų lankymo papročiai buvo paplitę beveik visoje Lietuvos teritorijoje, žinomi ir Mažojoje Lietuvoje,



4 žemėlapis. Tipų samplaika „Anta kalnelio, anta žvirinėlio“ (LLDK KI 489), „Віно віно ж зеляно“.

1.84

Was ma-ke-les a-n lięk-te-lio,

vy-ne-ėis vy-no ža-čia-mai,

7. LTRF pl. 885(5), Babriškių kaimas, Varėnos valsčius.

8. Беларуская народная творчасць. Валачобныя песні, с. 447, № 31, в. Іжа Вілейскага р.

1.188

Аў га-ро-дзе на на-го-дзе

дм бі-но ж ла-э' зе-ля-но!

rytų Lenkijoje, Latvijos Kurše, Rusijos Pskovo srities pietuose.²⁸ Šiuos papročius lydėjo dainos, tarp kurių pažymėtini kompaktiškoje pietryčių ir rytų Lietuvos, šiaurės vakarų Baltarusijos, Rusijos Pskovo srities pietinių rajonų, šiaurės rytų Lenkijos, su ja besiribojančioje šiaurės Ukrainos teritorijoje paplitę to paties ar artimų melodinių tipų kūriniai su priedainiais *Vynelis vyno žaliausiai, Duok man vyno žaliausio, Rūtelė rūta žalioji, Віно віно ж зеляно, Вясна красна на ўвесь свет, Хрыстос васкрэс, сын(а) Божы, Явар явар зялёны* ir kitais²⁹ (žr. 4 žemėlapi, 7–10 melodijas). Šioje teritorijoje paplitę ir tapatūs teksto tipai. Kiemų lankymo dainos, kuriose

1.90

šri-do šri-do de kar-ve-čiai,

ža-lios nū-tas dar-že-ly,

9. LTR 5574(46), Akvieriškės km. Švenčionių raj.

10. Беларуская народная творчасць. Валачобныя песні, с. 446, № 29. 3-пад Дзісны.

1.80

До-брыс вє-кар, на-не-нар-ка,

зя-лєн са-док вїш-нє-бн!

linkima šeiminkams laimės, o merginoms – ištekėti, tekstų simbolika labai artimos Kalėdų meto dainoms.³⁰

Jurginių dainos. Jos susijusios su pavasarinėmis žemės, vandens žadinimo apeigomis, pirmuoju – apeiginiu – gyvulių gynimu (5 žemėlapis, 11, 12 melodijos). Lietuvoje šių dainų užrašyta nedaug, gali būti, kad jos sparčiai nyko po paskutinio kalendoriaus „perštūmimo“ (1915 m.), kai pirmasis gyvulių išginimas, anksčiau sietas su Jurgio, gyvulių globėjo, diena, buvo dirbtinai paankstintas. Gyvulius išginti per „naująsias“ Jurgines per anksti, tad papročiai, o su jais ir dainos, pamažu išnyko.³¹ Baltarusių Jurginių dainų repertuaras kur kas turtingesnis.

Vasaros-rudens ciklo dainos. Šio laikotarpio dainų melodijas galima skirstyti į dvi pagrindines – skirtingos stiliškos grupės. Dalis melodijų yra tęstinės, siauro ambitaus, Lietuvos folkloristikoje jos ilgą laiką buvo laikomos ne apeigų, bet darbo palydovėmis. Tokia nuostata jau senokai ginčijama, o tęstinės rugiapjūtės dainos nagrinėjamos kalendorinio ciklo apeigų kontekste.³² Vis dėlto tęstinių rugiapjūtės melodijų stilius ir paplitimas verčia kalbėti apie jas ne vien kaip apie rytų Lietuvos ir šiaurės vakarų Baltarusijos savastį, bet ir kaip apie kur kas didesnėje teritorijoje paplitusį reiškinį (prie šio klausimo dar grįšime).

Kitokios stiliškos – platesnio garsaeilio, aiškios pulsacijos ritmo formulių, neretai refreninės, silabinio teksto ir melodijos santykio melodijos. Jos labai dažnai apipina kone visas apeigas ir etnomuzikologės Galinos

Kutyriovos-Čubalios vadinamos „sezoninėmis“, „palydovinėmis“.³³ Melodinis tipas, kurį čia pavadinome „Vai ta ta, laukely buvau“ (6 žemėlapis, 13, 14 melodijos), Baltarusijoje siejamas su Jurginių ir Joninių apeigomis, jis „migruoja“ ir Lietuvoje. Baltarusijoje šio tipo melodijos skamba ne tik per Jurgines, Jonines, bet ir per Petrines, lankant laukus,³⁴ pjaunant vasarojų, o Lietuvoje, remiantis poetiniais tekstais, jos skiriamos ne tik vasaros ciklo (Joninių – Petrinių, Sekminių) apeigoms, bet ir advento – Kalėdų ciklui, neapeiginėms darbo (ganymo, skalbimo) dainoms, o su tekstais



5 žemėlapis. „Jurgi, geras vakaras“ (LLDK KI 425), „Юр’я, устань рана“.



11. LTR 1221(51), Gėliūnų kaimas, Gervėčių valsčius.

12. Беларуская народная творчасць. Веснавыя песні, № 163, в. Загорье Браслаўскага р.



6 žemėlapis. „Vai ta ta, laukely buvau“ (LLDK KI 608), „То то то“.



13. LTR 707(107), Kuksų kaimas, Tverečiaus parapija

14. MEFI, 20 fondas, 72 aprašas, 25 a. була, в. Мильча Вілейскага р.



apie oželį – vaikų dainoms³⁵ (atskiramе moksliniame straipsnyje buvo argumentuotas pastarųjų priklausymas kalendorinių apeigų dainoms³⁶).

Sąlyginei javapjūtės dainų grupei galėtų būti skiriami ir dar du „klaidžiojantys“ melodijų tipai (7 žemėlapis, 15, 16 melodijos, 8 žemėlapis, 17, 18 melodijos). Jų melodijos skamba rugiapjūtės, avižapjūtės, grikių bei linų rovimo metu, tos pačios melodijos „išibrauna“ ir į Baltarusijoje vadinamų rudeninių dainų repertuarą, Lietuvoje jos dainuojamos mėšlavežio metu.



7 žemėlapis. „Užsileido raudona saulėlė“ (LLDK D 454), versija „Atajoja jaunas jaunikaitis“, „Перапёлка“.



15. Lietuvos liaudies dainynas, t. 6, p. 463, 76 tipas, 2 melodija. Pakalniškių kaimas, Tverėčiaus valsčius.

16. Беларуская народная творчасць. Жніўныя песні, № 224, в. Туркі Докшыцкага р.



Vestuvių dainos. Apeiginės Švenčionių, Ignalinos rajonų vestuvių dainos pasižymi ypatinga melodikos vienvone. Nors intonacijų išsidėstymas leidžia išskirti nemažai melodijų tipų (Daiva Vyčiniene nurodo net 28³⁷), jie nepaprastai artimi. Be kitų apeiginei melodikai

būdingų požymių (siauras ambitus, sekundos, tercijos ar kvartos atrama, formulinė ritmika), šiuos tipus dar sieja dviejų dalių (AA) forma, dviejų pasikartojančių eilučių teksto posmas ir kadencijų ritmo formulė ♪♪♪. Šio krašto vestuvių melodijų tipai paplitę ir šiaurės rytų kryptimi (žr. 2 žemėlapi, 4 melodiją, 9 žemėlapi, 19, 20 melodijas, 10 žemėlapi, 21, 22 melodijas).



8 žemėlapis. „Tamsioj girelėj“ (LLDK D 447), „Ў цёмным лесе“.



17. Lietuvos liaudies dainynas, t. 6, p. 449, 52 tipo II versija, 17 melodija. Pakalniškių kaimas, Tverėčiaus valsčius.

18. Беларуская народная творчасць. *Восеньскія і талочныя песні*, с. 446, № 25., в. Лібоўшчына Докшыцкага р.





9 žemėlapis. „Veda mergelę tikri broleliai“ (LLDK V 726), „Ой, борам борам“.

19. LTR 2920(46), Paliesiaus kaimas, Mielagėnų parapija.

20. *Беларуская народная творчасць. Вяселле. Песні*, кн. 1, с. 51, № 6, в. Спрынды Браслаўскага р.

Apibendrinant galima pasakyti, jog pristatyti toli gražu ne visi apeiginių melodijų tipai, paplitę rytų Lietuvoje ir šiaurės vakarų Baltarusijoje. Sąrašą būtų galima tęsti, aptariant vestuvinių, Užgavėnių, Velykų sūpuoklinių, pavasarinio laukų lankymo ir dar daugelio kitų dainų melodijas. Jų paplitimas leistų kalbėti apie tam tikrą vieningą etnosą ir žymėti jo teritoriją.³⁸ Tačiau melodijų paplitimas, tam tikri jų sluoksniai, antsluoksniai ar posluoksniai rodo ir kultūrų, epochų, etnosų migracijų, transformacijų, istorinių pokyčių ženklus.

Čia eksponuoti melodiniai tipai, slavų tyrinėtojų manymu, yra slaviškos kilmės (nors matant jų paplitimo teritoriją, akivaizdus jų išskirtinumas). Lietuviškos medžiagos kontekste jie taip pat gražiai pritampa, liudija, kad šios teritorijos melodika yra sudėtingų susisluoksniamų padarinys.



10 žemėlapis. „Siūdi liūdi epušėlė“ (LLDK V 794), „Пачынаем вянкi віці“.

21. *Adučiškio kraštas*, Nr. 17. Gudelių kaimas, Adučiškio apylinkė.

22. *Беларуская народная творчасць. Вяселле. Песні*, кн. 2, с. 604, № 6, в. Кураполле Пастаўскага р.



11 žemėlapis. Tipų samplaika „Ciareškos vestuvės“, duomenys kartografuoti iš: МОЖЭЙКО, З. Я. *Календарно-песенная культура Беларусі*, p. 628.

23. MEFI, 8 fondas, 2 aprašas, 62 byla, 1 sąsiuvinis, в. Літвічы Лагойскага р.

Ця - рэ - т(и) - ка ця - рэ - х(и), ця - рэ х
 мой гэ - гэ(і) - ка за - рэ х(и) за - рэ х
 ня ўме - іць ця - рэцц - кі таа - ніць,
 ня ўме - іць ба - буць - кі па - віць.

Kitų šioje nemažoje teritorijoje ryškėjančių apeiginės melodikos tipų paplitimo arealas gali tęstis ir į rytus ir, kiek mažiau, – į vakarus nuo tiriamojo regiono. Ši melodika sunkiai nusakoma vienu terminu, tad teks verstis sąlyginiu posluoksnių terminu. Tokie posluoksniai ne jungia, o padalija regioną. Vienas iš posluoksnių – jau minėtas kalėdinis žaidimas *Ciareška*. Net ir dabar pagyvenę žmonės, paklausti, ką veidavo Kalėdų švenčių metu, atsako, jog vesdindavo Ciarešką („Жанілі Цярэшку“). „Ciareškos vestuvės“ – tai ištisas dramatinis vyksmas su muzika, dainomis, improvizacijomis, šo-

kiais.³⁹ Jose dalyvaudavo visas vedybinio amžiaus jaunimas ir vyresni žmonės, o žaidimas galėjo trukti net kelias dienas. Tai išskirtinis, daugiau niekur neaptinkamas šiaurės vakarų Baltarusijos folkloro reiškiny (žr. 11 žemėlapi ir 23 melodiją).

Manoma, jog *Ciareška* – Polocko krivičių palikimas.⁴⁰ Iš tiesų tai vienas iš pastebėtų šiaurės vakarų Baltarusijos senojo sluoksnio apeiginės muzikos reiškinių, jo paplitimo teritorija baigiasi ties lietuvių gyvenamomis vietomis, tarsi nukirsta. Bandymai rasti *Ciareškos vestuvių* melodinių tipų atitikmenų lietuvių tautosakoje buvo nesėkmingi. Pavienių labai panašių melodijų aptiktume, tačiau viso reiškinio – ne.⁴¹ *Ciareškos* melodijos iš tiesų stilistiškai gerokai skiriasi nuo daugumos šiame straipsnyje pateiktų pavyzdžių. Nors iki šiol niekas nesiėmė detalios lyginamosios analizės, norisi prasiųti, jog šiame regione tai vėlesnio laikotarpio antsluoksnis nei didžioji dalis apeiginių melodijų.

Tą patį norėtusi pasakyti ir apie kitą reiškinį – Velykų lalauninkų dainas, kurios ne tik stilistiškai skiriasi nuo daugumos apeiginių melodijų (lygiu maršo pulsacijos ritmu ir išskirtinėmis „kiemų lankymo“ melodijų intonacijomis, priešingai nei vestuvių, rugiapjūtės, pavasarinių dainų ir/ar raudų masyvai, kuriuos sieja bendras intonacinis žodynas). Tai aptariamo regiono darinys, tačiau kaip reiškinys (kelių skirtingų melodinių tipų kompleksas ar samplaika), yra būdingas kur kas didesnei teritorijai. Ir vėl norėtusi manyti, jog kažkuriuo laiku (paplitimo teritorija sufleruoja LDK laikus), po kažkokio postūmio, jos plačiai išplito ir įsitvirtino. Lijos Matvejevnos Salavei nuomone, ko gero iš Baltarusijos šiaurės, šiaurės vakarų ir centrinės dalies (ši teritorija atitinka senosios Polocko krivičių kultūros, daugmaž sutampančios su Polocko kunigaikštystės ribomis, teritoriją) lalauninkų repertuaras išplito plačiau, kone po visą etninę Baltarusiją.⁴² Pasak autorės, galima numanyti, jog minėtoje teritorijoje klasikinės raiškos lalauninkų repertuaras jau buvo susiklostęs apie XIV–XVI a.⁴³

Tęstinės rugiapjūtės dainos tolygiai paplitusios visoje Baltarusijoje ir pietryčių Lietuvoje, jų kilmės klausimas labai ilgai buvo atviras.⁴⁴ Paskutinių tyrinėjimų duomenimis,⁴⁵ išskirtas tipiškų, baltarusiškų rugiapjūtės melodinių tipų kompleksas – tai, suprantama, ilgo vystymosi padarinys, kurio savybės pakinta ties Lydos–Vileikos–Naručio ež.–Šarkovščinos–Verchedvinsko linija. Į vakarus nuo jos šio komplekso požymiai išnyksta.⁴⁶ Galina Kutyrjova-Čiubalia, tyrinė-

jusi rugiapjūtės melodiką ne tik sinchroniniu, bet ir diachroniniu metodu, nustato 3 galimus šio apeiginių melodijų tipų komplekso kilmės židinius, praarealus, etninius archetipus, kuriuos kartografuoja ir, palyginusi su archeologijos duomenimis, mano esant baltiškoms (rytų baltų) kilmės.⁴⁷ Išskiriamos Nemuno ir Dvino baseinų, t. y., šiaurės vakarų Baltarusijos intonacinės semos.⁴⁸ Iš melodijų kadencinės formulės, jų ritminės struktūros – vieno iš tipologijos, melodinio invarianto elementų – matyti, jog tipiniai bendrojo rugiapjūtės melodijų arealo požymiai vakarinėje ir pietinėje Baltarusijos dalyje pakinta, tai – pereinamosios zonos. „Eilutė transformuojasi, atsiranda transformacija, kaip *periferinės zonos norma*“⁴⁹ (išskirta knygos autorės). Mokslininkė įvardija ir galimų migracijų, įtakų, persipynimų, slaviškojo melodikos antsluoksnio požymius rugiapjūtės melodikoje.⁵⁰ Trumpai tariant, akivaizdu, jog rugiapjūtės melodijų kompleksas formavosi vykstant kultūriniais istoriniais mainams, tai – daugiasluoksnis reiškiny, o šiaurės vakarų Baltarusija yra vienas iš archetipinių reiškinių šaltinių. Deja, šis tyrimas apsiribojo tik Baltarusijos teritorija.

Grįškim prie kalėdinių dainų. Regione iš tiesų žymus bendras jų sluoksnis. Tačiau įvertinę rytų Lietuvos ir šiaurės vakarų Baltarusijos žiemos ciklo dainų masyvus greitai pastebėsime, jog egzistuoja du labai stilistiškai giminingi, bet vis dėlto skirtingi (tiek, kad neatrastume nė vieno tapataus melodinio tipo) jų posluoksniai, vienkoks – vakaruose, kitoks – rytuose, nusitęsiantis į Rusiją. Vienas iš jų rytus gerokai nusitęsiančių melodinių tipų – tai Lietuvoje, Prienų, Alytaus, Varėnos, Ignalinos, Švenčionių rajonuose paplitęs žaidimas, LLDK skiriamas Kalėdų laikotarpiui („Mes pasėjom grikelius“, Kl 247, melodija dainuojama ir su kitais kalėdiniais tekstais⁵¹), o Baltarusijoje – pavasario ratelis (хоровод «Поча»). Baltarusiški žaidimo variantai gausiai paplitę visoje šalyje.⁵²

Krikštynų dainos taip pat vertos atskiro komentaro. Keistas dalykas: nepaprastai populiarūs Baltarusijoje, jos labai menkai teufiksuotos Lietuvoje. Lietuviškosios nepasizymi išskirtiniais apeiginės melodikos požymiais, tai naujesnių laikų, neapeiginės stilistikos melodikos atstovės. O Baltarusijoje (taip pat ir šiaurės vakarų) išlikęs senesnis apeiginės melodikos sluoksnis, artimas vestuvinių dainų (taip pat ir lietuviškų) melodikai. Deja, tokių istorinių melodikos gyvavimo vingių priežastys ir pasekmės kol kas visiškai nebuvo nagrinėtos.

Švenčionių, Ignalinos, Vilniaus rajonų ribos su Baltarusija taip pat yra ir „siena“, ties kuria baigiasi išskir-

tinio daugiasluoksnio reiškinių – sutartinių (ar, tiksliau, joms artimų formų) paplitimas.

Pietrytinis ir rytinis Lietuvos pakraštys savo muzikinėmis senųjų (daugiausia apeiginių) dainų savybėmis ir jų neįprastu daugiasluoksniskumu tiesiog klaidina tyrinėtojus, nepavyksta sutarti dėl vieningo jų skyrimo vienam ar keliems muzikiniams dialektams.⁵³

Regiono, kuriame pastebėjome daug bendrų ar artimų muzikinių reiškinių, daugiasluoksnė melodika galbūt formavosi skirtingose, bet giminingose etninėse grupėse. O galbūt mums pavyko užfiksuoti dar išlikusių ilgai gludintą, tobulintą apeiginės melodikos, melodijų ženklų ir simbolių sistemą, kuri yra kadaise susiformavusio etnoso, kuris stiprėjo, plito, migravo, asimiliuodamas silpnesnius etninius darinius, palikimas. Šios sistemos sluoksniai ar posluoksniai gali būti ir įvairių įtakų pasekmė, ir tiesiog istorinių transformacijų pėdsakai.

Pamažu šio regiono dainuojamosios tautosakos samprata kinta. Ankstesniais melodikos tyrimais buvo bandoma tiesiog nustatyti pastebėtų bendrumų kilmę, skiriant juos baltų arba slavų genčių kultūros paveldui, o dabar užduotis sunkėja. Faktai atskleidžia didelį sudėtingos melodinių sluoksnių, kurie tarsi priklauso tam tikram istorijos tarpsniui, kai etninius darinius identifikavo apeiginių melodijų-ženklų sistemos, samponos nevienalytiškumą. Kaip nepacituoti Vykinto Vaitkevičiaus, subtiliai raginančio giminingus mokslus integruotis ir tik tokiu būdu siekti idėjų proveržio: „<...> dviejų, trijų ar net keturių šalių mokslininkų pastangos pasidalinti kalbinį, archeologinį, tautosakinį ir etnografinį paveldą Baltarusijos teritorijoje, ypač vidurinėje ir vakarinėje jos dalyse, nėra pamatuotos. <...> Kultūros elementų ar realiųjų, būdingų skirtingoms etninėms (pirmiausia, matyt, kalbinėms) grupėms, gyvavimas vienoje vietoje verčia tyrinėti jų koegzistavimo faktą, pobūdį ir pasekmes, užuot taikius įprastus modelius“.⁵⁴ Vienas iš dvilypumo (ar daugialypumo) ženklų – Neries-Vilijos, seniai jungiančios skirtingas kultūras – pavadinimas, tik gerokai praplėtus akiratį, pamažu praskleidžia savo paslaptį.⁵⁵ Galima pridurti, jog iškalbingi nevienalyčio, bet giminingo vietos substrato liudijimai yra gausūs, turtingi vakarų baltų laidojimo paminklai, atsiradę regione apie XI a. pabaigą – XII a. pradžią (juose laidota dar ir XVII a.).⁵⁶ Be to, čia identifiukuota ir prūsiškų jotvingiškų upėvardžių, Neries-Vilijos intakų: Milčia, Servečė.⁵⁷ Negali būti, kad gausi ir ilgalaikė populiacija nepaliko

pėdsakų muzikinėje kultūroje. Vakarų baltų muzikos įtaka mūsų tiriamam regionui turėjo būti netgi ypač stipri, tačiau tai – ateities tyrimų klausimas. Šiandien bandant vakarų baltų kultūros įtakos faktus susieti su dainuojamąja tiriamojo regiono tautosaka, pirmiausia šauna į galvą lalauninkų dainų priedainiai (*lalo, lalym* ir pan.), šių kiemų lankytojų pavadinimas (*lalauninkai* ir atitinkamai tos pačios šaknies baltarusiški bei lenkiški žodžiai), taip pat dainų apie šventuosius, dirbančius įvairius ūkio darbus, tematika. Visa tai kol kas nepaaiškintu būdu sieja Mažojoje Lietuvoje, Lietuvos pietų ir rytų dalyse, Baltarusijos šiaurės vakaruose ir Lenkijos šiaurės rytuose (Palenkės regione) užfiksuotus papročius ir dainas.

Išvados. Seniausių apeiginės dainuojamosios tautosakos struktūrų, kanoninių melodijų-simbolių paplitimas Minsko srities šiaurystinius rajonus, Vitebsko srities pietvakarinius rajonus, Gardino srities šiaurinę ir šiaurystinę dalį, taip pat Lietuvos Švenčionių, Ignalinos rajonus, dalį Šalčininkų, Varėnos rajonų bei pietinę Zarasų rajono dalį susieja į vientisą teritoriją. Galima teigti, jog čia atpažįstamomis stilistinėmis priemonėmis buvo paženklinti visi svarbiausi metų virsmo taškai ir žmogaus statuso pakeitimo (kitaip – perėjimo) ritualai. Tai leidžia kalbėti apie daugiau ar mažiau vieningo etnoso palikimą. Vis dėlto toje pačioje teritorijoje pastebima ir daugybė apeiginių dainų melodikos posluoksnių, kurie rodo, jog čia būta etninio maišymosi ir ilgalaikio sambūvio epochų. Apie tokį reiškinį, jo pėdsakus leidžia svarstyti ir kitų, artimai susijusių mokslo šakų (archeologijos, kalbotyros) duomenys.

DAINUOJAMOSIOS TAUTOSAKOS ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

- Adučiškio kraštas*. Red. kolegija: I. Seliukaitė, V. Balčiūnienė, L. Klimka ir kt. Vilnius, 2003.
- Dzūkų dainos*. Mokomasis leidinys. Sudarė Daiva Račiūnaitė. Vilnius, 1987.
- Dzūkų melodijos*. Sudarė ir parengė G. Četkauskaitė. Vilnius, 1981.
- Gaidės ir Rimšės apylinkės*. Red. komisija: V. Barauskienė, J. Kardelytė, V. Milius ir kt. Vilnius, 1969.
- Gervėčiai*. Red. kolegija: N. Vėlius, A. Jonaitytė, V. Merkys ir kt. Vilnius, 1989.
- Gervėčių melodijos*. Sudarė ir parengė V. Daniliauskienė, J. G. Razmukaitė. Vilnius, 2003.
- Ignalinos kraštas*. Red. komisija: K. Aleksynas, V. Bergas, Č. Kudaba ir kt. Vilnius, 1966.
- Lietuvių liaudies dainynas*, t. 6.: Darbo dainos, kn. 1. Parengė V. Misevičienė, Z. Puteikienė. Vilnius, 1993.

- Lietuvių liaudies dainynas*, t. 20: Kalendorinių apeigų dainos, kn. 1. Parengė J. Ūsaitytė, A. Žičkienė. Vilnius, 2007.
- Lietuvių liaudies dainynas*, t. 4: Vestuvinės dainos, kn. 2. Parengė B. Kazlauskienė, B. Stundžienė, Z. Puteikienė. Vilnius, 1988.
- Lietuvių liaudies dainynas*, t. 5: Vestuvinės dainos, kn. 3. Parengė B. Kazlauskienė, Z. Puteikienė, Ž. Ramoškaitė. Vilnius, 1989.
- Lietuvių liaudies dainynas*, t. 8: Vestuvinės dainos, kn. 4. Parengė B. Kazlauskienė, Ž. Ramoškaitė. Vilnius, 1994.
- Lietuvių liaudies dainynas*, t. 11: Vestuvinės dainos, kn. 5. Parengė N. Vėlius, L. Burkšaitienė. Vilnius, 1996.
- Lietuvių liaudies melodijos. Iš: *Tautosakos darbai*, t. 5. Spaudai paruošė J. Čiurlionytė. Kaunas, 1938.
- Lietuvių liaudies dainynas*, t. 1: Vaikų dainos. Parengė P. Jokimaitienė, Z. Puteikienė. Vilnius, 1980.
- Беларускія народныя песні*, т. 4. Вяселле. Запіс Рыгора Шырмы. Рэд. калегія: Я. Казека, З. Мажэіка, Г. Цитовіч. Мінск, 1976.
- Беларускі фальклор у сучасных запісах. Традыцыйныя жанры* Мінская вобласць. Укл. В. Д. Лицвінка, укл. муз. часткі Г. Р. Кутырова. Мінск, 1995.
- Беларуская народная творчасць*. Валачобныя песні. Скл. Г. А. Барташэвіч, Л. М. Салавей, скл. муз. часткі В. І. Ялатаў. Мінск, 1980.
- Беларуская народная творчасць*. Веснавыя песні. Скл. Г. А. Барташэвіч, Л. М. Салавей, скл. муз. часткі В. І. Ялатаў. Мінск, 1979.
- Беларуская народная творчасць*. Восеньскія і талочныя песні. Скл. А. С. Ліс. Укл. і каменціраванне талочных песень С. Т. Асташэвіч. Муз. частка В. І. Ялатаў. Мінск, 1981.
- Беларуская народная творчасць*. Вяселле. Песні, kn. 1. Скл. Л. А. Малаш. Муз. дадатак З. Я. Мажэіка. Мінск, 1980.
- Беларуская народная творчасць*. Вяселле. Песні, kn. 2. Скл. Л. А. Малаш. Муз. дадатак З. Я. Мажэіка. Мінск, 1981.
- Беларуская народная творчасць*. Вяселле. Песні, kn. 5. Скл. Л. А. Малаш. Муз. дадатак З. Я. Мажэіка. Мінск, 1986.
- Беларуская народная творчасць*. Вяселле. Песні, kn. 6. Скл. Л. А. Малаш. Муз. дадатак З. Я. Мажэіка. Мінск, 1988.
- Беларуская народная творчасць*. Дзіцячы фальклор. Укл. Г. А. Барташэвіч, Л. М. Салавей, укл. муз. часткі В. І. Ялатаў. Мінск, 1972.
- Беларуская народная творчасць*. Жаніцьба Цярэшкі. Укл. Л. М. Салавей, укл. муз. часткі І. Дз. Назіна. Мінск, 1993.
- Беларуская народная творчасць*. Жніўныя песні. Скл. А. С. Ліса, скл. муз. часткі В. І. Ялатава. Мінск, 1974.
- Беларуская народная творчасць*. Зімовыя песні. Укл. А. І. Гурскага, укл. муз. часткі З. Я. Мажэікі. Мінск, 1975.
- Беларуская народная творчасць*. Павхаванні. Памінкі. Галашэнні. Укл. У. А. Васілевіча, укл. муз. часткі Т. Б. Вафаламеевай. Мінск, 1986.
- Мажэіка З. Я. *Песні беларускага Паазер'я*. Мінск, 1981.
- Песни Псковской земли*. Выпуск 1: Календарно-обрядовые песни. Составитель А. Мехнецов. Ленинград, 1989.

Традыцыйная мастацкая культура беларусаў, т. 2: Віцебскае Падзвінне. Скл. Т. Б. Варфаламеева. Мінск, 2004.

SANTRUMPOS

- KLF – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyvo fonoteka
 LLDK – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių liaudies dainų katalogas
 LLDKM – LLDK melodijų kartoteka
 LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas
 LTRF pl. – LTR fonotekos plokštelės
 MEFI – Baltarusijos Mokslų akademijos Menotyros, etnografijos ir folkloro instituto folkloro archyvas

NUORODOS:

1. ЗЕМЦОВСКИЙ, И. Й. Из болгаро-литовских этномузикальных параллелей. Балcano–Balto–Slavica как предмет музыкознания. Iš: *Балто-славянские исследования 1982*. Москва, 1983, p. 205–223. ЦИТОВИЧ, Г. И. Мин. veik. ГОЛЬДИН, М., Мин. veik. МУХАРИНСКАЯ, Л. С. *Белорусская народная песня. Историческое развитие (очерки)*. Минск, 1977, p. 44. RAZMUKAITĖ, J. Rytų dzūkų (Adučiškio – Tverėčiaus apylinkių) ir baltarusių dainų bendrumai ir skirtumai. Iš: *Menotyra*, 1976, Nr. 6, p. 79–90. ŽIČKIENĖ, A. Kai kurie javapjūtės dainų melodikos bruožai baltų-slavų melodikos kontekste. Iš: *Tautosakos darbai*, t. V (XII). Vilnius, 1996, p. 72–82. NAKIENĖ, A. Lietuvių liaudies muzikinių dialektų formavimasis. Iš: *Tautosakos darbai*, t. XII (XIX). Vilnius, 2000, p. 131–139. NAKIENĖ, A. Iš kaimynų slavų perimtos liaudies melodijos pietų Lietuvoje. Iš: *Liaudies kultūra*, 2001, Nr. 6, p. 12–15. ASTRAUSKAS, R. Lietuvių ir baltarusių (gudų) etniniai ryšiai, remiantis etnomuzikologijos duomenimis. Iš: *Lietuvos muzikologija*, t. 1. Vilnius, 2000, p. 141–156. SKALAUSKIENĖ, B. Baltarusių ir lietuvių etninė apeigų muzika. Iš: *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2001, Nr. 25, p. 231–248. ir kt.
2. ASTRAUSKAS, R. Min. veik.; SKALAUSKIENĖ, B. Min. veik. ŽIČKIENĖ, A. Min. veik.
3. ASTRAUSKAS, R. Min. veik., p. 148; SKALAUSKIENĖ, B. Min. veik., p. 247. ŽIČKIENĖ, A. Min. veik., p. 76.
4. SKALAUSKIENĖ, B. Min. veik., p. 248.
5. Ten pat, p. 247.
6. Prabėgus 150 metų vėl atsigręžta į Nerį ir jos krantus, bandoma kuo plačiau apžvelgti įvykusius gamtos ir kultūros pokyčius, fiksuoti dabartinę padėtį ir analizuoti istorinį palikimą. Žr. GRIŠKAITĖ, R. *Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga*. Vilnius, 2009. KALNIUS, P. Neris vidurupio lietuviai nuo K. Tiškevičiaus ekspedicijos iki mūsų dienų. Iš: *Liaudies kultūra*, 2008, Nr. 1, p. 16–19. KAVOLIŪTĖ, F. Neris šiandien. Iš: *Baltijos miškai*, 2007 m. lapkritis, p. 68–70. *Neris tarp Vilniaus ir Kernavės*. Sudarė V. Vaitkevičius, A. Žičkutė.

Vilnius, 2008. VAITKEVIČIUS, V. *Kompleksiniai tyrimai Neris (Vilijos) aukštupyje*. Mokslinio tyrimo ataskaita. Vilnius, 2005. Valstybinis mokslo ir studijų fondas, projekto registracijos Nr. T-05099. VAITKEVIČIUS, V. Neris ekspedicija. Iš: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2007 metais*. Vilnius, 2008, p. 502–507. VAITKEVIČIUS, V. *Neris. 2007 metų ekspedicija*. Pirmą knygą. Vilnius, 2009. VALAUSKAITĖ, L. Istorijos refleksijos prie Neris. Iš: *Šiaurės Atėnai*, 2008.04.18, p. 10. ГУРСКАЯ, Ю., ВАЙТКЯВИЧЮС, В. Антропонимы балтийского происхождения в верховьях реки Вилии (Нерис). Iš: *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos*, kn. 2. Vilnius: 2008, p. 246–315.

7. KAIRYS, S. Tyli pabaiga, neįkainojamas palikimas. Pokalbis su S. Matulevičiene. Iš: *Atgimimas*, 2010.10.29, prieiga per internetą <http://www.atgimimas.lt/Diskusija/Gerveciai-tyli-pabaiga-neikainojamas-palikimas> [žiūrėta 2011.01.36]. KIRDIENĖ, G., KIRDA, A. Gervėčių krašto lietuvių muzikavimo tradicija: tautinės, regioninės ir kultūrinės tapatybės klausimai. Iš: *Folkloras ir folkloristika šiandien: įžvalgos ir metodologijos*. XVIII folkloro konferencijos pranešimų tezės. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010: p. 9–10. VAITKEVIČIUS, V. Besikeičiančios ekspedicijos: lauko tyrimai Lietuvoje ir Baltarusijoje. Ten pat, p. 10. Gervėčių krašto lietuvių kompleksiniams tyrimams skirtas šiuo metu vykdomas projektas, finansuojamas Lietuvos mokslo tarybos – „Gervėčiai: istorinė atmintis ir tautinis tapatumas“ Nr. VAT 17/2010, vadovė dr. Saulė Matulevičienė.
8. Tiesą sakant, norisi pasiguosti, jog muzikinės kultūros tyrimų integracijos ir abiejų šalių etnomuzikologų bendradarbiavimo labai trūksta, šaltinių bei mokslinės literatūros cirkuliacija taip pat itin menka.
9. Apeiginio dainuojamojo folkloro tyrimui naudoti tokie šaltiniai:
 - Baltarusijos archyvų dokumentai (garso įrašai ir rankraštiniai rinkiniai):
 - a. MEFI;
 - b. Baltarusijos valstybinio pedagoginio universiteto Meno istorijos skyriaus folkloro archyvo;
 - c. Baltarusijos studentų etnografijos draugijos prie Pranciškaus Skorinos mokslinio švietimo centro folkloro archyvo;
 - 2005 m. Vilijos-Neris auštupio kompleksinio tyrimo projekto lauko tyrimo garso įrašai (saugomi asmeniniame autorės archyve);
 - Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto archyvo dokumentai (rankraščiai – LTR, fonografsai – LTRF);
 - LLDKM;
 - Spausdinti tautosakos rinkiniai (žr. spausdintų šaltinių sąrašą);
 - Tiriamieji darbai (žr. naudotą literatūrą išnašose).
10. Dabar tai skiriamoji baltų ir slavų riba. Etnoso sąvoka čia apibrėžiamas bendros kultūros žmonių darinys. Sąmoningai vengiama *genties* – ne tik kultūra, bet ir kalba susijusio

- bendruomeninio darinio termino. Etnosu galima būtų pavadinti ir istoriškai kitusį giminingų genčių branduolį, kuriame kalba, savimonė ir tapatybė nebūtinai visuomet sutapo su muzikinės kultūros bendrumu.
11. Dvigubas upės pavadinimas liudija bent jau dvejoją jos pakrančių kultūros pobūdį.
 12. Buvo ir priešingų, tiesa, nepakankamai paremtų nuomonių (ЦИТОВИЧ, Г. И. К вопросу о взаимосвязях белорусов и литовцев в области песенного фольклора. Iš: *О белорусском песенном фольклоре*. Минск, 1976, p. 101, 104. ГОЛЬДИН, М. *Черты, общности и связи в песенном творчестве латышей и соседних народов*. Москва, 1976. NAKIENĖ, A. Iš kaimynų slavų perimtos liaudies melodijos pietų Lietuvoje, p. 12–15.
 13. TYSZKIEWICZ, K. *Wilija i jej brzegi*. Drezno, 1871; naujas leidimas – Vilnius, 2008.
 14. TYSZKIEWICZ, K. О pieśni gminnej. Iš: *Wilija i jej brzegi*. Drezno, 1871; naujas leidimas – Vilnius, 2008, p. 292–321.
 15. TYSZKIEWICZ, K. *Wilija i jej brzegi*, p. 333.
 16. KALNIUS, P. Neries vidurupio lietuviai nuo K. Tiškevičiaus ekspedicijos iki mūsų dienų. Iš: *Liaudies kultūra*, 2008, Nr. 1, p. 16.
 17. TYSZKIEWICZ, K. *Wilija i jej brzegi*, p. 345–346.
 18. Ten pat, p. 218, 266.
 19. Ten pat, p. 266, 320. KALNIUS, P. Min veik., p. 18.
 20. Žr. pirmajame žemėlapyje ratuku apibrauktą plotą – tai Vilijos aukštupio teritorija, kurioje 2005 metais vyko kompleksinis tyrimas.
 21. Tai senosios baltiškos dvikamienės gyventojų pavardės kaimelių kapinėse, vietovių pavadinimai, vakarų baltams priskiriamų akmeninių kapų grupių ir šiuolaikinės (XX a.) laidosenos neįtikėtinas panašumas (plačiau žr. VAITKEVIČIUS, V. *Kompleksiniai tyrimai Neries (Vilijos) aukštupyje*. KVIATKOVSKAJA, A. *Jotvingių kapinynai Baltarusijoje (XI a. pab. – XVII a.)*. Vilnius, 1998.
 22. Nors muzikinės medžiagos datavimas gana problemiškas, tikėtina, jog šis sluoksnis susiformavo kartu su žemdirbiško gyvenimo būdo įsitvirtinimu, nors atskirus elementus ar jų junginius paveldėjo iš ankstesnių epochų, kartu su XIII–XIV a. atsiradusiu neapeiginės lyrikos antsluoksniu labiausiai klestėjo apie XVI–XVII a., o po to, vis sparčiau veikiamas įvairių inovacijų, tokių kaip krikščioniškosios kultūros ekspansija, kaime didėjanti rašto įtaka, stiprėjantis literatūros, profesinės muzikos vaidmuo, vis intensyvesnė informacijos apykaita, ėmė keistis, transformuotis ir nykti (SAUKA, D. *Tautosakos savitumas ir vertė*. Vilnius, 1970, p. 5–48. ЗЕМЦОВСКИЙ, И. Й. *Мелодика календарных песен*. Ленинград, 1975, p. 5–8. БАРАБАНАВА, Л. П., БАРТАШЭВИЧ, Г. А., КАБАШНИКАЎ, К. П., САЛАВЕЙ, Л. М., ЦІТАВЕЦ, А. В., ЦЯПКОВА, Т. К. *Узроўні агульнасці фальклору ўсходніх славян*. Мінск, 1993, p. 17. NAKIENĖ, A. Lietuvių liaudies muzikinių dialektų formavimasis, p. 131–139). Vis dėlto iki pat XX a. antrosios pusės klasikinė tautosaka neišnyko iš pasyviosios žmonių atminties ir buvo gausiai užfiksuota tautosakos rinkėjų.
 23. Ko gero, vienas pirmųjų bandymų sukurti liaudies dainų melodijų tipologinę sistemą yra XX a. 3 dešimtmetyje T. Šeligouskio sudarytas melodijų katalogas, saugomas LTR 2464 ir Baltarusijos mokslų akademijos bibliotekos retų knygų ir rankraščių skyriaus 8-ajame fonde. Taip pat žr. ЗЕМЦОВСКИЙ, И. Й. *Мелодика календарных песен*. Ленинград, 1975. МОЖЕЙКО, З. Я. *Песни Белорусского Полесья, вып. 1*. Москва, 1983, p. 4. МОЖЕЙКО, З. Я. *Календарно-песенная культура Белоруссии*. Минск, 1985, p. 82–86.
 24. ЗЕМЦОВСКИЙ, И. Й. Из болгаро-литовских этномузикальных параллелей. Min. veik., p. 207–208. ASTRAUSKAS, R. Min. veik., p. 142.
 25. Melodinio tipo sąvoka čia vartojama tokia, kokia nusistovėjo lietuvių etnomuzikologijoje (žr. ČETKAUSKAITĖ, G. *Lietuvių liaudies dainų tipologija*. Vilnius, 1998, p. 12, 241–253; *Aukštaičių melodijos*, parengė Laima Burkšaitienė, Danutė Krištopaitė. Vilnius, 1990, p. 9, 580–585. ПУТЕИКИЕНĖ, Z. *Sisteminis lietuvių liaudies dainų melodijų katalogas*. Iš: *Literatūra ir kalba*, IX: Dainuojamosios tautosakos klausimai. Vyr. red. K. Korsakas. Vilnius, 1968, p. 408–429), o baltarusių etnomuzikologai ją apibrėžia ir supranta kiek kitaip. Neretai apeiginės melodijos gyvuoja tam tikromis samplai-komis (pvz., apeiginiai žaidimai, kurių melodijos neretai būna mobilus kelių melodinių tipų „rinkinys“) ar vadinamosiomis tipų šeimomis (pvz., lalauninkų dainos, kurių melodijų tipus dažnai skiria tik vienas kuris parametras, o jungia visi kiti).
 26. Muzikinių reiškinių paplitimo Lietuvoje žemėlapius sudarė straipsnio autorė, remdamasi LLDKM ir skelbtų melodijų duomenimis. Daugumą baltarusiškų dainų melodinių tipų žemėlapių taip pat sudarė autorė, remdamasi skelbta, archyvuose saugoma ir lauko tyrime surinkta medžiaga. Panaudoti ir baltarusių tyrėjų sudaryti žemėlapiai, kuriuose kartografuojami melodijų tipų, atitinkančių lietuvių etnomuzikologijoje priimtą tipo sampratą, duomenys. Kad būtų akivaizdžiau, baltarusiški ir lietuviški duomenys apie tapačius muzikinius reiškinius sujungiami į bendrus žemėlapius.
 27. САЛАВЕЙ, Л. М. Валачобныя песні. Iš: *Беларуская народная творчасць, Валачобныя песні*, skl. Г. А. Барташэвич, Л. М. Салавей, skl. муз. часткі В. І. Ялатаў. Мінск, 1980, p. 5.
 28. DAUGIRDAITĖ, V. *Lietuvių lalavimo dainos: lyginamasis tyrimas latvių, baltarusių, lenkų apeigų ir tautosakos kontekste*. Daktaro disertacija (rankraščio teisėmis). Vilnius: LLTI, VDU, 2001, p. 14–22. JUZALA, G. Of Reseach into Easter Well-Wishing Carols in Poland and Lithuania. Iš: *Traditional Musical Cultures in Central-Eastern Europe: Ecclesiastical and Folk Transmission*. Ed. by Piotr Dahlig. Warszawa, 2009. p. 115–140. (<http://books.google.lt/books?id=s6IEh7b6B-QC&pg=PA115&lpg=PA115&dq=Juzala+Gustaw&source=bl&ots=iOxzehsS9V&sig=H-BYqo9ZQob60pKul3y2xHDPUn0>)

- [&hl=lt&ei=O8MtTeSSNI2hOqK88f4J&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=8&ved=0CE8Q6AEwBw#v=onepage&q=Juzala%20Gustaw&f=false](#). МЕХНЕЦОВ, А. Обрядовые песни зимних и весенних праздников. Этнографические замечания. Iš: *Песни Псковской земли*. Выпуск 1: Календарно-обрядовые песни, сост. А. Мехнецов. Ленинград, 1989, p. 21.
29. Visų šioje teritorijoje gyvenančių tautų aptariamo tipo melodijų pavyzdžius yra palyginęs Izalijus Zemcovskis (ЗЕМЦОВСКИЙ, И. Й. *Мелодика календарных песен*, p. 180, 28 lentelė), nors jis medžiagos nekartografavo.
30. JUZALA, G. Min. veik., p. 116–126.
31. Žr. ČEPIENĖ, I. *Lietuvių etninė kultūra. Raidos įžvalgos*. Vilnius, 2008, p. 232.
32. ASTRAUSKAS, R., Min. veik.
33. КУТЫРЁВА-ЧУБАЛЯ, Г. Р. *Белорусский жнивный напев: архетипы, инновации, диалекты*. Бельско-Бяла, 2009, p. 23–30.
34. ТАВЛАЙ, Г. В. *Белорусское купалье*. Минск, 1986, p. 80–81.
35. Žr. *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 1: Vaikų dainos. Parengė P. Jokimaitienė, melodijas parengė Z. Puteikienė. Vilnius, 1980, teksto nr. 369 komentara.
36. KUZINIENĖ, D. Daina apie oželį. Iš: *Gervėčiai*, red. kolegija: N. Vėlius, A. Jonaitytė, V. Merkys ir kt. Vilnius, 1989.
37. VYČINIENĖ, D. Adutiškio apylinkių dainavimo tradicija. Iš: *Adutiškio kraštas*. Vilnius, 2003, p. 511.
38. Tokią prielaidą kėlė ir anksčiau rašę autoriai, analizavę atskirus kalendorinių ir darbų ciklo dainų žanrus (žr. ASTRAUSKAS, R. Min. veik., SKALAUSKIENĖ, B. Min. veik., ŽIČKIENĖ, A. Min. veik.).
39. НАЗІНА, І. Дз. «Жаніцьба Цярэшкі» як сукупнасць мастацкіх кампанентаў; іх характарыстыка. Iš: *Жаніцьба Цярэшкі. Беларуская народная творчасць*. Укл. Л. М. Салавей, укл. муз. часткі І. Дз. Назіна. Мінск, 1993, п. 32–58. САЛАВЕЙ, Л. М. «Жаніцьба Цярэшкі» ў беларускай духоўнай спадчыне. Iš: *Жаніцьба Цярэшкі. Беларуская народная творчасць*. Укл. Л. М. Салавей. Укл. муз. часткі І. Дз. Назіна. Мінск, 1993, p. 5–32.
40. БОГДАНЕВА, А. М. Каляндарныя звычэй і абрады. Iš: *Традыцыйная мастацкая культура беларусаў*, т. 2.: Віцебскае Падзвінне, скл. Т. Б. Варфаламеева. Мінск, 2004, p. 26.
41. Labai panašią išvadą daro ir etnologas dr. Žilvytis Šaknys, kartu su kitais mokslininkais 2005 m. tyręs Vilijos aukštupio tradicinę kultūrą: panašių į *Ciareškos vestuves* apeiginio žaidimo formų Lietuvoje galima aptikti, tačiau tiesiogines jų sąsajas vargu ar įmanoma konstatuoti (žr. VAITKEVIČIUS, V. *Kompleksiniai tyrimai Neris (Vilijos) aukštupyje*. Min. veik., p. 33–34).
42. САЛАВЕЙ, Л. М. Валачобныя песні. Iš: *Беларуская народная творчасць*, скл. Г. А. Барташэвіч, Л. М. Салавей, скл. муз. часткі В. І. Ялагаў. Мінск, 1980, p. 8.
43. Ten pat, p. 9.
44. Skirtingas nuomones žr.: КУТЫРЁВА, Г. Р. Дыхронны анализ беларуских жніўных напеваў. Iš: *Крыўя*, № 1(3), 1998, p. 39–86. NAKIENĖ, A. Iš kaimynų slavų perimtos liaudies melodijos pietų Lietuvoje. Min. veik.
45. КУТЫРЁВА-ЧУБАЛЯ, Г. Р. *Белорусский жнивный напев*. Min. veik.
46. КУТЫРЁВА-ЧУБАЛЯ, Г. Р. Min. veik., p. 193, 14 žemėlapis.
47. Ten pat, p. 179, 1 žemėlapis, taip pat p. 154, 156.
48. Ten pat, p. 60.
49. Ten pat, p. 56.
50. Ten pat, p. 156.
51. Žr. *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 20: Kalendorinių apeigų dainos, kn. 1. Parengė J. Ūsaitytė, A. Žičkienė. Vilnius, 2007, p. 383–386, 653, 657.
52. Žr. МОЖЕЙКО, З. Я. *Календарно-песенная культура Белоруссии*. Min. veik., p. 162, 6 žemėlapis.
53. Žr. VYČINIENĖ, D. „Rytų dzūkai“ ar „rytų aukštaičiai“: termino ir muzikos dialekto problema. Iš: *Tautosakos darbai*, t. XXXVIII, Vilnius, 2009, p. 126–148.
54. VAITKEVIČIUS, V. *Neris. 2007 metų ekspedicija*. Min. veik., p. 67.
55. Žr. VAITKEVIČIUS, V. *Kompleksiniai tyrimai Neris (Vilijos) aukštupyje*. Min. veik., p. 13–16; VAITKEVIČIUS, V. Vilija ir Neris. Iš: *Neris tarp Vilniaus ir Kernavės*, sud. V. Vaitkevičius, A. Žičkutė. Vilnius, 2009, p. 10–15; VAITKEVIČIUS, V. *Neris. 2007 metų ekspedicija*. Min. veik., p. 113–116.
56. KVIATKOVSKAJA, A. Min. veik.
57. VAITKEVIČIUS, V. *Kompleksiniai tyrimai Neris (Vilijos) aukštupyje*. Min. veik., p. 21.

Multiple Cultural Links: Ritual Song Melodies in Eastern Lithuania and North-Western Belarus

Aušra ŽIČKIENĖ

The article focuses on ritual song melodies in East-Western and Eastern Lithuania and North-Western Belarus. Layers of ritual melodies that are singled out reflect the integrity of the region and in some cases provide grounds for divisions. The conclusion is made that the region in question might have developed on the basis of a single ethos. On the other hand, melody layers testify to complicated historical and ethnic changes. The surviving combination of ritual musical elements can be the heritage of related, but separate tribes that were influenced by many nations and lived through many transformations.

*Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius
el.p. ausrazic@liti.lt*

Gauta 2011-02-01, įteikta spaudai 2011-06-22



Amniševo kaimo (Lahoisko rajonas) katalikų kapinių koplyčios durys. Žilvyčio Šaknio nuotrauka, 2005 m.

Copyright of Folk Culture is the property of Lithuanian Folk Culture Center and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.